

Обележавање осам векова Студенице

РАДОМИР СТАНИЋ

У послератном раздобљу навршило се више знаменитих и крупних годишњица наших споменика културе, које су представљале своје врсну жетву културних и цивилизацијских јубилеја. Ако наведемо само најзначајније (700 година Сопоћана — 1965; 550 година Ресаве — 1968; 650 година Грачанице — 1973; 550 година Смедеревске тврђаве — 1980; 600 година Раванице и 700 година Давидовице — 1981; 600 година Дренче — 1982; 750 година Милешеве и 650 година Дечана — 1982. и др.) схватићемо да је мало народа који се у својој дуговекој и слојевитој прошлости може подичити оваквим обиљем културних облетница. Мало смо, међутим, учинили да искористимо црвене датуме у историји наших споменика, ако ни за шта друго, онда као поводе за друштвени подстицај и подршку у њиховој заштити и проучавању. Као да смо помало зазирали од ових големих и дубоких историјских белега наше духовности или, можда, нисмо били свесни њиховог значаја. Јесу то махом култни објекти, али су они за нашу свест превасходно предрагоцени споменици, којима би се поносили народи с богатијом цивилизацијом од наше. Додуше, неке од ових годишњица, срећом, обележиле су, поред Српске православне цркве, поједине научне и културне институције искористивши их као прилику да провере, прошире и продубе знања о свеколиким вредностима древних слављеника. Ваља споменути ресавски и грачанички међународни симпозијум, који су померили границе постојећих научних сазнања, а милешевски и дечански значајније унапредили и обогатили научну мисао о ова два изузетно вредна дела наше старе уметности. Било би, ипак, много боље да смо, за добро Милешеве и Дечана, иначе недовољно заштићених споменика, искористили њихове рођендане да широком друштвеном и културном акцијом обезбедимо оптималније могућности да ове бисере наше културе и уметности ефикасније и потпуније заштитимо. Имали смо, дакле, срећне поводе које нисмо знали и умели да искористимо. Ово је утолико важније истаћи што ће у догледно време и други исто тако значајни споменици заокружити столећа од свог настанка.

Па ипак, нисмо били сасвим равнодушни према историјским датумима наше културе и уметности. Пре нешто више од 20 година, тачније 1965, прославили смо на достојан начин 700 година манастира Сопоћана — споменика чије фреске, као што је познато, имају светску вредност. То је једина годишњица неког на-

шег сакралног споменика поред студеничке, која је смишљено и адекватно обележена у организацији друштвене заједнице, на нивоу Републике. Општа је оцена да је то била веома успела прослава, да је испунила свој основни задатак: свет је много више сазнао о овом великом споменику. Његовом целовитом заштитом почели смо се бавити организованије, одговорније и интензивније. Интернационални научни симпозијум организован поводом седам векова Сопоћана веома је допринео бољем познавању и сопоћанског сликарства и уметности византијске културне сфере XIII века. Зборник радова с овог симпозијума данас је незаобилазно научно штиво за сва изучавања Сопоћана, византијске и српске уметности сопоћанске епохе. Монографска студија *Сопоћани* др Војислава Ј. Ђурића, објављена тим поводом, представља најбоље научно дело о неком нашем споменику средњег века. Све што је пред прославу и поводом прославе о Сопоћанима написано — то су најбољи текстови о једном од наших најзначајнијих уметничких споменика. Сопоћанска велика годишњица и њено достојно обележавање дали су лепе плодове, који се на извештан начин осећају и данас. Најважније је, ипак, што је овај изузетан споменик, с видним ожиљцима свог драматичног страдања, својим импозантним јубилејем лакше допро до наше савремене друштвене свести него што је то случај с неким другим, исто тако драгоценим споменицима. Наш народ, који је, упркос своје страдалничке прошлости, убаштинио велелепне уметничке споменике, имао је први пут после рата прилике да се поводом сопоћанске прославе непосредно осведочи да непролазне лепоте овог споменика припадају њему, у чијем је крилу настао, па онда светској културној заједници.

Обележавањем студеничке годишњице, које је трајало током целе 1986. године, учињен је несумњиво крупан корак напред у сваком погледу кад је реч о ширењу праве мисли о једном нашем споменику и његовом продору у друштвену свест, односно о приказивању свеколиких његових вредности. ОвOME су свакако знатно допринеле добре припреме, које нису биле дуготрајне, али су спроведене на смишљен и ефикасан начин. Оне су, по прилици, започете годину дана раније, кад је Републички завод за заштиту споменика културе израдио Оријентациони програм обележавања 800 година манастира Студенице, који је као прву пројекцију усвојио Програмски савет Завода. Потом је упућен републичким органима

и организацијама, неким културним и научним установама. Уз одређене корисне предлоге и сугестије, Програм је прихваћен у свом првобитном облику. Републички завод је, међутим, осећао обавезу да шире консултује надлежне и заинтересоване органе, организације, установе па и појединце и да после тога сачини интегрални текст Предлога програма са финансијским планом. У међувремену је Председништво Републичке конференције ССРН Србије, оцењујући да би студенички јубилеј требало да добије најшире културне и друштвене размере у оквирима Републике, образовало Одбор за прославу 800 година манастира Студенице. За председника Одбора изабран је друг Бранко Пешић, потпредседник Председништва СР Србије. Због болести друга Пешића, Одбор се доста дуго није састао, да би најзад, 18. фебруара 1986, под председништвом друга Божидара Манића, председника Републичког комитета за културу, одржао своју прву седницу. На овој седници је Одбор, који се иначе састоји од преко 70 еминентних културних, научних и јавних радника из целе Републике, усвојио Програм обележавања 800 година манастира Студенице, уз одобрене допуне, предлоге и сугестије. Том приликом је изабран Секретаријат Одбора, у чији су састав ушли: Божидар Манић, Витомир Петковић, члан Председништва РК ССРН Србије, Петар Антонијевић, председник Туристичког савеза Србије, Живомир Станковић, председник Комисије Извршног већа Скупштине СР Србије за односе са верским заједницама, Драган Драгојловић, секретар Републичке заједнице културе, Александар Ђокић, председник Међуопштинске регионалне заједнице Краљево, Бранко Маричић, председник СО Краљево, Вукоје Младеновић, председник Општинске конференције ССРН Краљево, Војислав Ј. Бурић, редовни члан САНУ, Војислав Кораћ, дописни члан САНУ, Михаило Смиљанић, председник Удружења православних свештеника СР Србије, Слободан Ђорђевић, директор Завода за заштиту споменика културе у Краљеву, Јован Секулић, председник Скупштине Заједнице завода за заштиту споменика културе Србије, и Радомир Станић, директор Републичког завода за заштиту споменика културе, који је као секретар Одбора за прославу истовремено постављен за секретара Секретаријата. На првој седници је, поред осталог, закључено да Секретаријат до следеће седнице Одбора припреми Оперативни програм обележавања 800 година манастира Студенице и Финансијски план реализације Програма. Секретаријат Одбора је припремио Оперативни програм и Финансијски план, које је Одбор за прославу на својој другој седници, под председништвом друга Бранислава Иконића, председника Скупштине СР Србије, одржаној 28. априла 1986, усвојио у целини.

Програмом обележавања студеничког јубилеја, једне од најзначајнијих годишњица у исто-

рији културе, уметности и цивилизације нашег народа, утврђене су оне културне, научне, уметничке и друштвене манифестације које су са својим раднокреативним карактером имале за циљ да без икаквог парадног свечарења на осмишљен начин друштвено афирмишу Студеницу као изузетни споменик наше прошлости и да истовремено унапреде мисао о томе да Студеница својим културним и уметничким зрачењима постане саставни део савременог живота. Другим речима, Програмом је замишљено да се Студеница у разноликим видовима њене интерпретације, представљања и приказивања приближи нашој свести и да се укаже на драгоцене могућности које проистичу из њених вишестраних вредности у погледу активнијег културног, васпитног, друштвеног и туристичког коришћења. С друге стране, циљ је био да се манифестацијама и акцијама садржаним у Програму обезбеди клима у којој ће наш човек студенички јубилеј доживети као својеврстан културни чин властитог одуховљења, осетити припадност Студенице нашем и будућем времену и постати сведок заслуженог продора овог споменика у свет, коме по високим уметничким и културним вредностима припада колико и нама. Није било замишљено да се обележавање осам векова Студенице заврши у јубиларној години, већ да се настави реализацијом одређених пројеката наредне и следећих година с циљем да овај споменик, а преко њега и највреднији део нашег културног и уметничког наслеђа, уђе дубље у сферу наше друштвене, културне, научне и економске радозналости, како би постао неразлучан део наше укупне стварности.

Пре него што је сачињен овакав целовит Програм биле су предвиђене неке важне акције и пројекти, чије је остваривање започето знатно раније с обзиром на њихов дугорочнији карактер. Тако су конзерваторско-реставраторски радови на Богородичиној цркви и другим објектима манастирског комплекса две године пред јубилеј Студенице настављени у знаку појачаног интензитета и проширеног обима, да би 1986. године били финализовани на планираном нивоу. Неки пројекти у области издавачке делатности успостављени су и усвојени неколико година пре прославе с циљем да се највећим делом остваре у јубиларној години. Припреме за закаснелу реконструкцију и модернизацију постојећег пута Ушће—Студеница, иначе скопчане с великим тешкоћама, почеле су знатно пре усвајања Програма обележавања 800 година Студенице. Да се, дакле, благовремено није мислило на јубилеј и да се нису одређене замисли, акције и пројекти утврдили као дугорочна програмска пројекција, тешко да би се у једној години, кад се навршило осам векова споменика, могло толико постићи.

На истеку јубиларне године, кад се углавном приводи крају реализација предвиђених програмских замисли, може се сачинити доста

потпуна слика о томе шта је до сада остварено. На свечаној академији поводом 800 година манастира Студенице, друг Бранислав Иконић, председник Одбора за прославу, изрекао је веома позитивну оцену о обележавању студеничког јубилеја: „На основу најопштијег увида у оно што је до овог свечаног тренутка урађено на остваривању програмске замисли Одбора за прославу, може се са задовољством констатовати да је поститнуто више него што се очекивало. Пре свега, Студеница је протеклих месеци уведена у, како бих рекао, видокруг најшире друштвене, културне и остале јавности наше земље.”

Иностранци културни и научни свет и туристичка јавност показали су изузетно интересовање за недовољно познате студеничке вредности. За многе, чак и релативно обавештене кругове Студеница је на известан начин постала право откриће. Никад се о овом споменику није надахнутије, топлије, присније и тачније писало; никад се у њеној историји није полетније и подстицајније говорило и размишљало; ниједном се о њеном значају није тако разборито, квалификовано и продубљено научно мислило и саопштавало као у јубиларној години. Ретко кад је Студеница била центар пажње у свим друштвеним срединама које су с осећањем достојанства помно пратиле све што се збивало поводом њеног јубилеја. Никад се до сада није тако јасно и широко размрежила свест о једном манастиру или цркви као о споменику културе као што је то случај са Студеницом у њеној годишњици. Готово да нико у чијој је знатжељи постојао студенички јубилеј, па чак и кад је реч о верницима, није размишљао о Студеници као о култном објекту или богомољи, већ само или претежно као о монументалном древнику наше историје и о староставном сведочанству наше културе. Толико је ово поимање Студенице било распрострањено у свим нашим друштвеним слојевима, а посебно у радничким срединама, и толико се оно снажно увукло у душу нашег човека да се то одиста мора истаћи као важно и дубоко одређење обележавања студеничке облетнице. Кад се ова пријатна чињеница има у виду као знак да споменичко биће сакралних грађевина почиње да доминира у свести наших људи, чиме се успоставља квалитетно нов однос према културној и уметничкој баштини, онда нас она и обавезује на нове смишљеније акције, које треба још више да подстичу, усмеравају и раз вијају племенита и узвишена људска осећања према споменичким вредностима. Опште је мишљење да се начином обележавања студеничког осмостолетног јубилеја, реализовањем богатог и садржајног Програма и свим другим организованим акцијама допринело друштвеној и културној афирмацији овог споменика и да ће се то веома позитивно одразити на наш укупан однос према културно-историјском и уметничком наслеђу.

Најзначајнији удео у реализацији Програма прославе свакако је пружио Секретаријат Одбора за прославу 800 година Студенице. Овлашћен од Одбора да самостално и у сарадњи са друштвеним и другим субјектима прати, усмерава и координира организовање акција и манифестација, како оних које су утврђене Програмом, тако и оних које је планирала Српска православна црква, Секретаријат је током готово целе године веома активно и ангажовано радио разрешавајући све проблеме и успешно обављајући све задатке који су се постављали. Секретаријат је одржао шест седница, најчешће у пуном саставу, а преко својих радних група и комисија, које су одржале више седница, обављао је оперативне и непосредне послове који су се односили на поједине сегменте Програма прославе. Секретаријат је врло успешно сарађивао с Општинским одбором за прославу осам векова Студенице у Краљеву, који је образовала Општинска конференција ССРН у Краљеву. Исто тако, брижљиво и одговорно је пратио рад Одбора за прославу који је формирала Српска православна црква, сарађујући по свим питањима од заједничког интереса. У активности Секретаријата стицале су се све оне компоненте преко којих се обезбеђивало усклађивање свега што је чинило суштину радних, свечаних и манифестационих збивања у јубиларној години, при чему је на организационом плану и у области креативног осмишљавања програмских замисли имао веома значајну улогу. Захваљујући управо мобилно-оперативним својствима која је континуирано испољавао у свом раду, Секретаријат је успео да савлада све послове, који по обиму и сложености нису били ни мали ни једноставни. Може се закључити да му ништа значајније није промакло и да није било никаквих знатнијих пропуста у остваривању Програма обележавања 800 година Студенице.

У тежњи да се у овом Извештају целовито прикаже остваривање Програма који је утврдио Одбор за прославу, а исто тако и најзначајније акције и манифестације које су одржане у организацији Цркве, а координирао их Секретаријат Одбора, предочићемо најзначајније чињенице груписане према врстама реализованих програмских целина држећи се хронолошког начела.

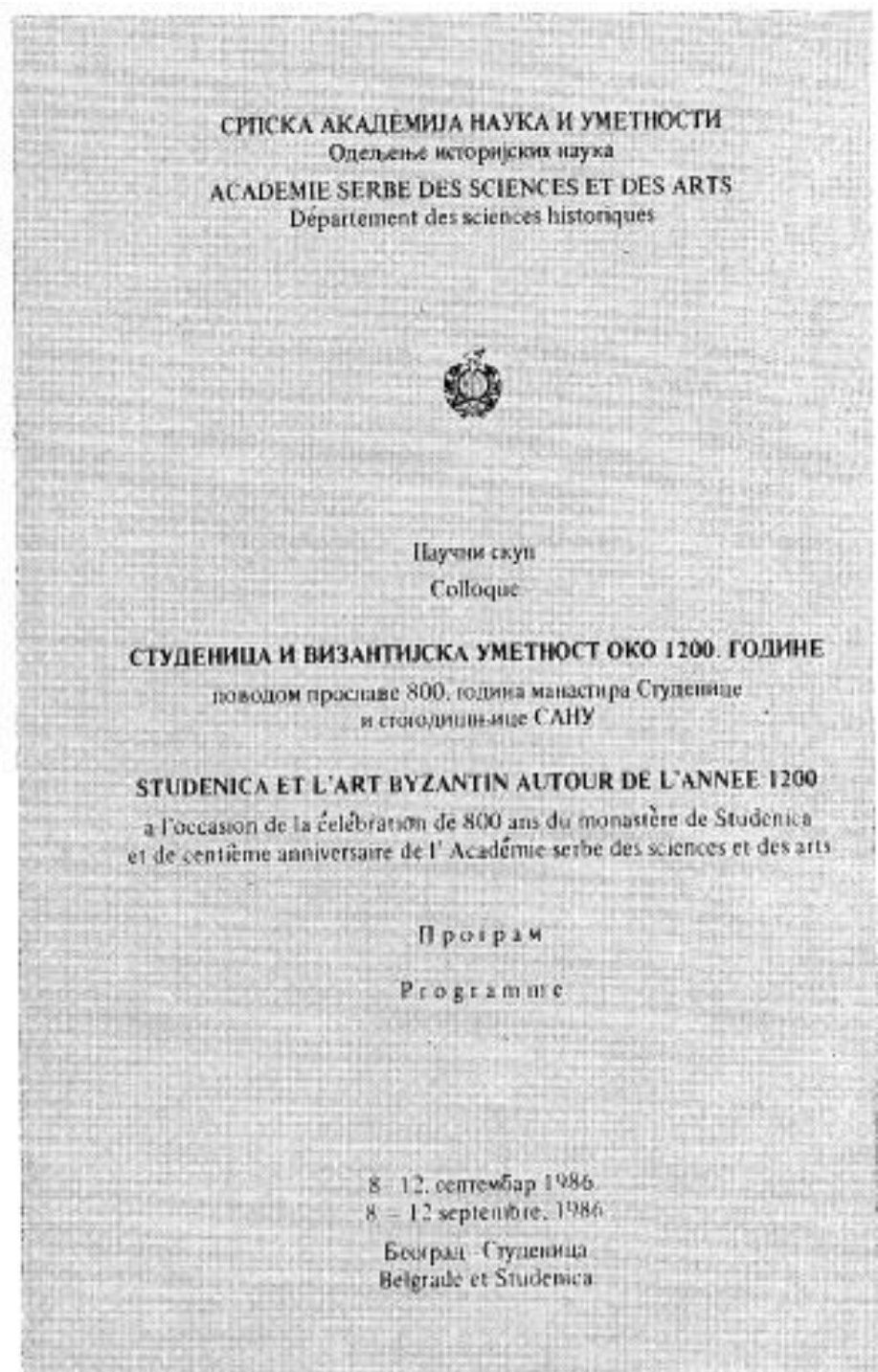
1. Научни скупови и стручна саветовања

Полазећи од чињенице да је Студеница велики споменик своје епохе, да је у међународним научним круговима мање позната од неких других споменика тог времена, али и да је проширена научна радозналост за њену историју, архитектуру, скулптуру, сликарство и ризницу, као и да су истраживања последњих година дала значајне резултате, Одбор је сматрао да би се организацијом научних скупова о Сту-

деници значајно допринело заокруживању знања о овом споменику и осветљавању његовог места у уметности XIII века. Тако су у Програм обележавања 800 година Студенице уврштена три научна скупа: Међународни симпозијум на тему „Студеница и византијска уметност око 1200. године“, затим симпозијум „Студеница у црквеном животу и историји српског народа“ и научни скуп „Прва српска болница у Студеници“, као и стручнорадно саветовање „Манастири у туризму Србије“.

Међународни научни симпозијум „Студеница и византијска уметност око 1200. године“ организовала је Српска академија наука и уметности преко Одељења историјских наука, а у сарадњи са Републичким заводом за заштиту споменика културе. Симпозијум је одржан од 8. до 12. септембра 1986. у Београду и Студеници. Са својим рефератима и саопштењима на овом скупу је учествовало око 25 иностраних веома угледних византолога и других истраживача из СССРа, Италије, Француске, Грчке, САД, Аустрије, Бугарске и осталих земаља и око 50 домаћих историчара, историчара уметности, конзерватора и других познавалаца Студенице, историјских и уметничких прилика у којима је овај споменик кроз осам векова свог постојања живео и опстајао. Многобројни реферати и саопштења, као и веома занимљива расправа која је вођена у оквиру двеју секција, потврдили су, поред осталог, уверење да је Студеница кључно и врхунско дело уметничког стваралаштва византијске културне сфере и да је својом појавом одредила путеве развоја српске уметности. После овог симпозијума, чији ће се реферати и саопштења објавити током 1987. године у два тома, несумњиво су померене границе досадашњих знања не само о Студеници већ и о уметности њене епохе. Учесници симпозијума су имали прилику да посете Жичу, Сопоћане, Дечане, Пећку патријаршију, Грачаницу, Љубостињу и Каленић и да се тако упознају са значајним споменицима српске средњовековне уметничке баштине. За учеснике овог угледног научног скупа приређен је концерт хора „Мадригалисти“ у Галерији фресака у Београду и концерт „Српског гудачког квартета“ у Савиној трпезарији у Студеници. Организација и ток симпозијума, при чему је запажено место имала Управа манастира Студенице у погледу гостопримства, били су на завидном нивоу, о чему, поред осталог, сведочи неколико писама учесника из иностранства с речима захвалности и признања организатору.

Богословски факултет у Београду успешно је организовао научни скуп на тему „Студеница у црквеном животу и историји српског народа“, који је одржан у Београду од 6. до 7. октобра 1986. Овај дводневни симпозијум, одржан у три одсека („Венац Св. Симеона“, „Венац Св. Саве“ и „Студенички венац“), уз учешће око 20 референата — истакнутих теолога, историчара, историчара уметности и књижевности и

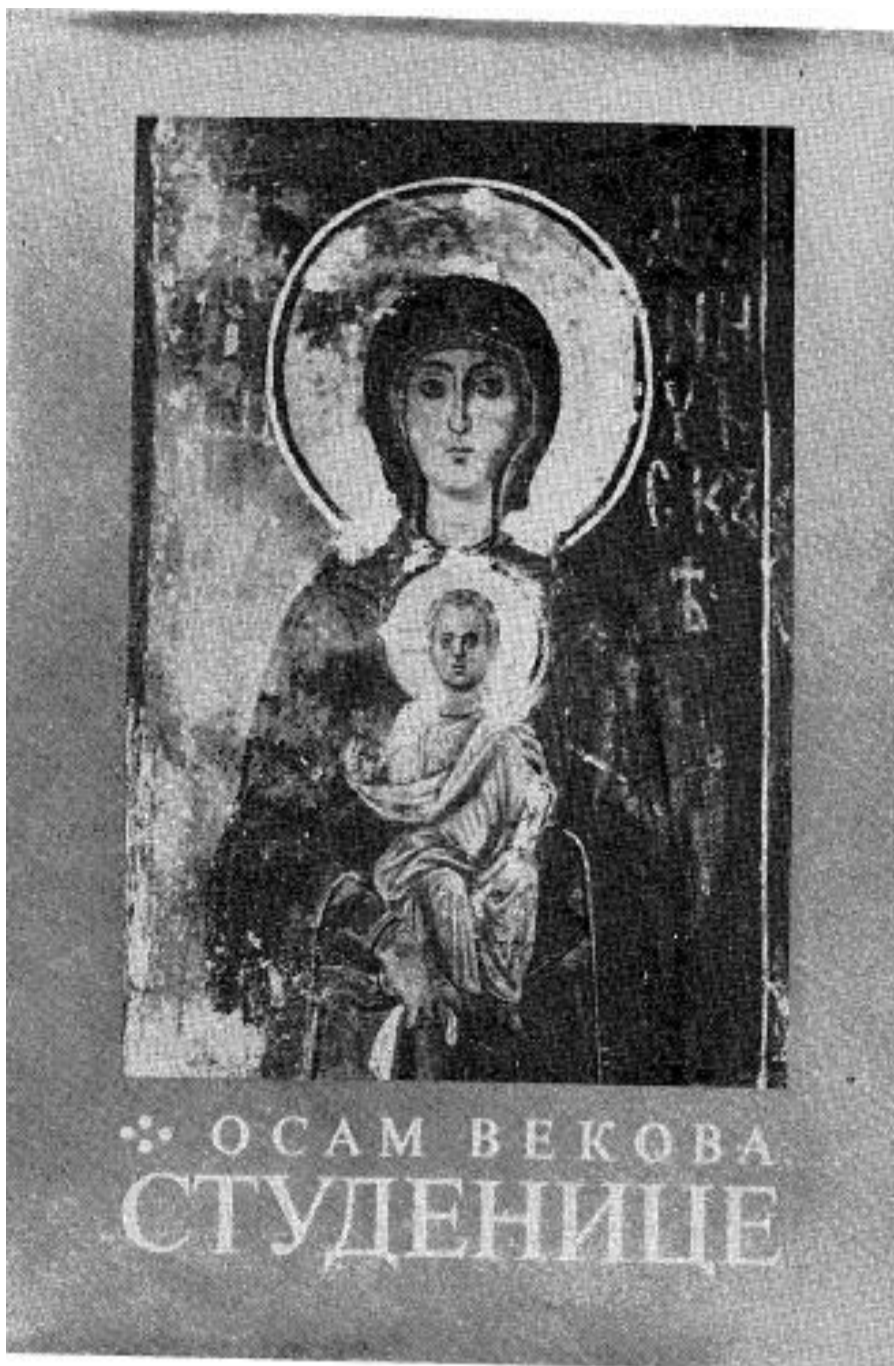

Сл. 1. Програм научног скупа „Студеница и византијска уметност око 1200. године“

Fig. 1. Le programme de la réunion scientifique qui a eu pour sujet «Studenica et l'art byzantin vers l'année 1200»

других научних радника из наше земље и Грчке — осветлио је или покренуо многа питања о улози Студенице у прошлости српске православне цркве, развоју сакралне уметности и књижевног стваралаштва. Допринос овог научног скупа огледа се у чињеници да је окупио већи број специјалиста за поједине научне дисциплине и да је продубио нека сазнања из области које нису биле у довољној мери предмет систематских истраживања.

Трећи научни скуп, на тему „Прва српска болница у Студеници“, који је требало да се организује у Студеници новембра ове године, одложен је за мај 1987. године. Овај симпозијум ће организовати Српско лекарско друштво

Сл. 2. Споменница „Осам векова Студенице“
Fig. 2. L'album commémoratif des «Huit siècles de Studenica»

и Друштво за историју здравствене културе Србије.

Стручнорадно саветовање на тему „Манастири у туризму Србије“, одржано у Студеници у организацији Института за туризам, Туристичког савеза Србије, Републичког завода за заштиту споменика културе и Културнопросветне заједнице Србије, показало је не само изузетну актуелност укључивања манастира у туристичку привреду Србије, већ и сву сложеност ове проблематике. Преко двадесет реферата и саопштења, чији су аутори најугледнији туризмолози, конзерватори и други посленици, теоријски и практично су указали на обиље добрих замисли у области активније и савременије заштите манастирских комплекса, односно њиховог уобличавања и оспособљавања за укљу-

чивање у туристичку понуду Србије. Критичка размена мишљења путем саопштења и плодне расправе обележила је ниво садашње припремљености манастира за коришћење у туризму, али и истовремено осветлила неодрживо одсуство појединих друштвених и економских чинилаца у напорима које улаже заштита споменика културе. Без интеграције свих потенцијала и проналажења нових извора финансирања не може се ништа битно урадити на оспособљавању наших манастира за активнију улогу у туристичком развоју Србије, јер културно историјске вредности ових споменика нису саме по себи довољне уколико се не презентују и не планирају на смишљен и адекватан начин — закључак је овог значајног саветовања.

2. Научне публикације о Студеници

Велику оскудицу књига, монографија, студија и других публикација о нашим споменицима драматизује управо податак да нам ни највећи споменици немају не само озбиљну научну монографију већ ни било какву вреднију књигу. Још је суморније звучала чињеница, у коју се тешко може поверовати, да једна маестрална Студеница нема не само монографску студију већ никакву другу озбиљнију књигу осим туристичког водича. Пошавши од овог готово поразног податка, у Програм су увршћени амбициозни и оправдани издавачки пројекти, чија се реализација брижљиво и истрајно остварује, управо према плану, мада са извесним закашњењем. До краја 1986. године објављена су издања како следе:

У издању Светог архијерејског синода Српске православне цркве, у мају месецу објављена је споменница под насловом **Осам векова Студенице**, која је у ствари зборник радова преко тридесет научника и стручњака. На преко 350 страница великог формата, у богатој и инвентивној графичколиковној опреми, с илустрацијама у боји, у овој значајној књизи предочени су резултати истраживања и изучавања Студенице који проширују досадашња знања о овом споменику и указују на чињеницу да се поједине научне дисциплине морају обухватније бавити студеничким питањима. Овом књигом је Српска православна црква достојно обележила осам векова нашег најзначајнијег споменика на смени XII и XIII века.

Студенички типик и аутокефалност српске цркве др Миодрага Петровића, у издању „Дечјих новина“ из Горњег Милановца и Републичког завода за заштиту споменика културе, друга је по реду књига која је угледала светло дана, а планирана је Програмом. Сачињена од неколико студија повезаних у целину, ова књига предочава исходе најновијих истраживања М. Петровића, којима се, поред осталог, осветљава значај студеничког типика као првог устава српске православне цркве, у чије је одред-

Сл. 3. Студија „Студенички типик и самосталност српске цркве“ од М. М. Петровића Сл. 4. Монографија „Студеница“ у издању „Југословенске ревије“

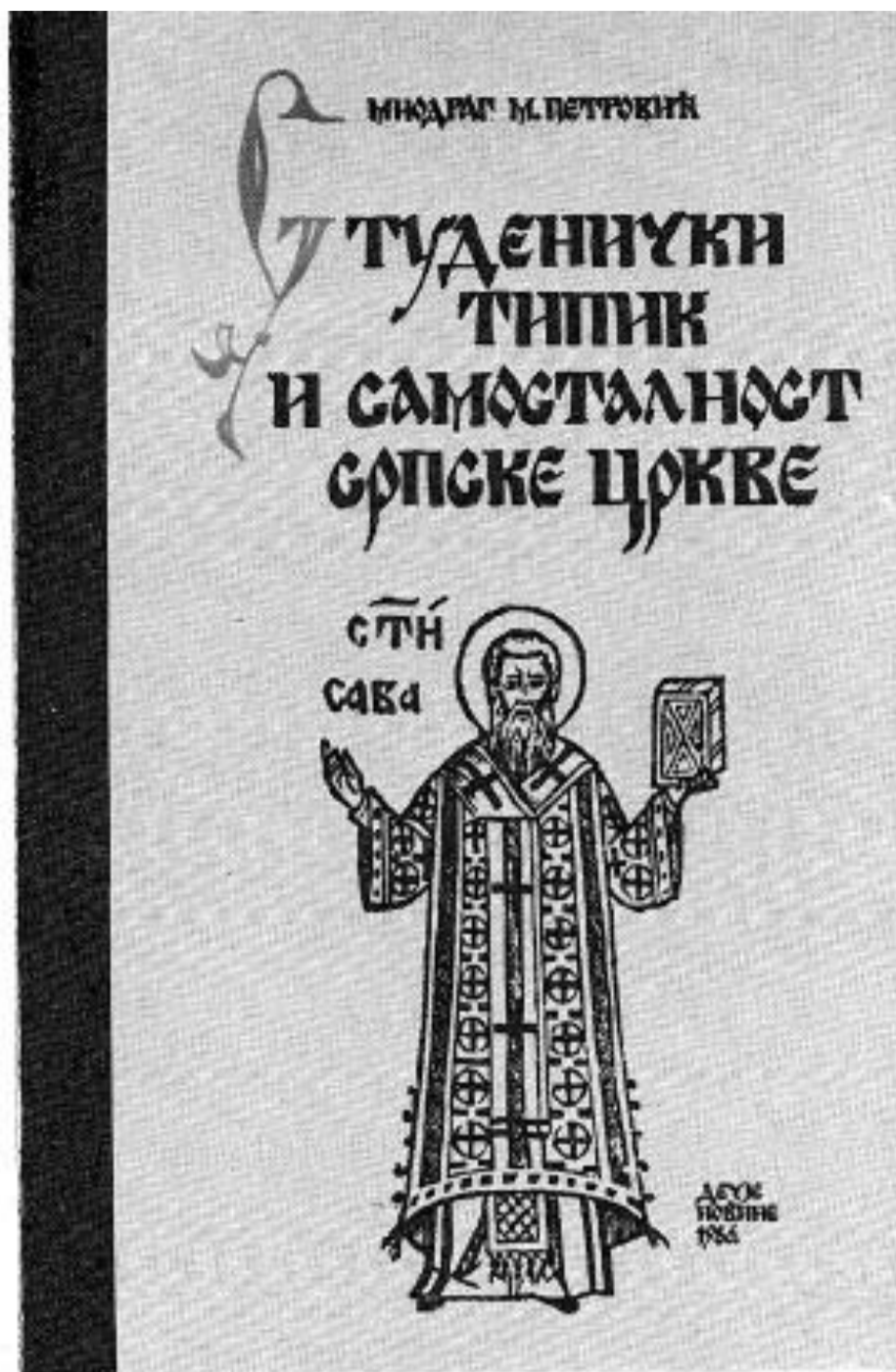
Fig. 3. «Le Typikon de Studenica et l'autonomie de l'Église serbe, étude due à M. M. Petrovic Fig. 4. La monographie de «Studenica» dans l'édition de «Jugoslovenska Revija»

бе Свети Сава уградио правне темеље далекосежне визије будуће самосталности српске цркве и државе.

„Југословенска ревија“ из Београда, специјализована издавачка кућа за објављивање репрезентативних књига о уметничкој баштини на нашем и великим светским језицима, издала је велелепну монографију *Студеница* чији су аутори др Сима Ћирковић, др Војислав Кораћ и др Гордана Бабић-Ђорђевић. Објављена у три издања (на српскохрватском, енглеском и француском језику), ова књига представља можда најлепшу публикацију о једном нашем споменику. Сјајно ликовнотехнички опремљене, с изврсним репродукцијама у боји Бранислава Стругара и синтетичким текстовима угледних аутора који доносе најновије погледе на историју, архитектуру, скулптуру, зидно сликарство и ризницу, ова монографија ће омогућити прави пласман Студенице у научне кругове света. За нашу културну и научну јавност студеничка монографија представља издање потпуно примерено вредностима споменика и интересовању за њега, чијем је ширењу знатно допринео осмовековни јубилеј.

Монографска студија *Манастир Студеница* др Милана Кашанина, др Милке Чанак-Медић, др Јованке Максимовић, др Бранислава Тодића и Мирјане Шакоте, коју су издале „Књижевне новине“ из Београда, најпотпунија је научна књига о овом споменику. У њој су обрађене све историјске, културне, архитектонске, уметничке и друге компоненте студеничког споменичког комплекса, при чему су саопштени резултати најновијих изучавања архитектуре студеничких храмова и других грађевина, архитектонске пластике и скулптуре, фресака и манастирске ризнице.

Посебна монографска студија *Краљева црква у Студеници* др Гордане Бабић-Ђорђевић ускоро треба да изиђе из штампе у заједничком издању ИРО „Просвете“ из Београда и Републичког завода за заштиту споменика културе. Ова књига, као и књига *Ризница манастира Студенице* Мирјане Шакоте, која ће бити објављена током 1987. године, такође у заједничком издању ИРО „Просвете“ и Републичког завода, затварају круг студија непосредно посвећених уметничким и другим вредностима Студенице. Значајан удео Студеница ће имати у студији академика Војислава Ј. Ђурића *Српска уметност између 1154. и 1204. године*, која ће према Програму обележавања 800 година манастира Студенице изићи из штампе у 1987. години, у заједничком издању „Југословенске ревије“ и Републичког завода за заштиту споменика културе. Најзад, студија *Географија Студенице* др Милорада Васовића, која ће обрадити геоморфолошке, хидролошке и друге географске карактеристике Студеничке области, изићи ће из штампе у 1987. години у

Сл. 5. Монографија „Манастир Студеница“ у издању „Књижевних новина“

Сл. 6. „Архитектура Немањиног доба I“ од М. ЧанакМедић и Ђ. Бошковића у издању Републичког завода за заштиту споменика културе и Археолошког института из Београда

Fig. 5. La monographie intitulée «Le monastère de Studenica» dans l'édition de «Knjizevne Novine»

Fig. 6. «L'architecture de l'époque de Nemanja», 1er volume, oeuvre due à Milka CanakMedic et à Djurdje Boskovic et publiée par l'Institut pour la protection des monuments culturels de la République Socialiste de Serbie et par l'Institut archéologique de Belgrade

издању Српске академије наука и уметности. Иако није предвиђена Програмом, изузетно је значајна појава књиге *Цркве Немањиног доба, I*, као први том корпуса рашких споменика у серији „Споменици српске архитектуре средњег века“, у издању Републичког завода и Археолошког института, у којој средишно место заузима Богородичина црква у Студеници.

3. Научно-популарна и информативно-пропагандна издања о Студеници, широка информатика и туристичка пропаганда

Упркос томе што је манастир Студеница један од наших најпосећенијих споменика и што има музејски презентовану ризницу и неколико објеката потпуно уређених за посетиоце, оскудица или непостојање одговарајућих информативно-пропагандних материјала (проспекти, одговарајуће разгледнице, репродукције, постери, сувенири и др.), као и прикладних монографија, популарно писаних за шири круг читалаца на страним језицима и у савременијој ликовно-техничкој опреми, у значајној мери су ометали ширење интересовања за споменик и код нас и у свету. Имајући то у виду, Одбор за прославу је Програмом предвидео широк дијапазон издања ове врсте, која су и објављена.

Већ у пролеће 1986. године објављена су три издања научнопопуларне монографије *Манастир Студеница* Мирјане Шакоте: српскохрватско, француско и енглеско. Монографију је објавио Републички завод за заштиту споменика културе у сарадњи са „Туристичком штампом“ у својој познатој серији „Научнопопуларне монографије“, у тиражу од 3000 до 7000 примерака. Квалитетом ширем кругу читалаца прилагођеног текста, добрим репродукцијама и лепом ликовном опремом монографија је знатно приближила овај споменик човеку коме припада.

Републички завод за заштиту споменика културе штампао је руску графику са представом манастира Студенице из 1758. године у тиражу од 1.500 примерака, која се по популарној цени могла набавити у Студеници и београдским књижарама.

Туристички савез Србије издао је модерно ликовнотехнички опремљен проспекат *Студеница*, на српскохрватском, енглеском, француском и немачком језику, у тиражу од 100.000 примерака. Квалитетом колоррепродукција, дизајном

и прикладним текстом проспект потпуно одговара својој намени.

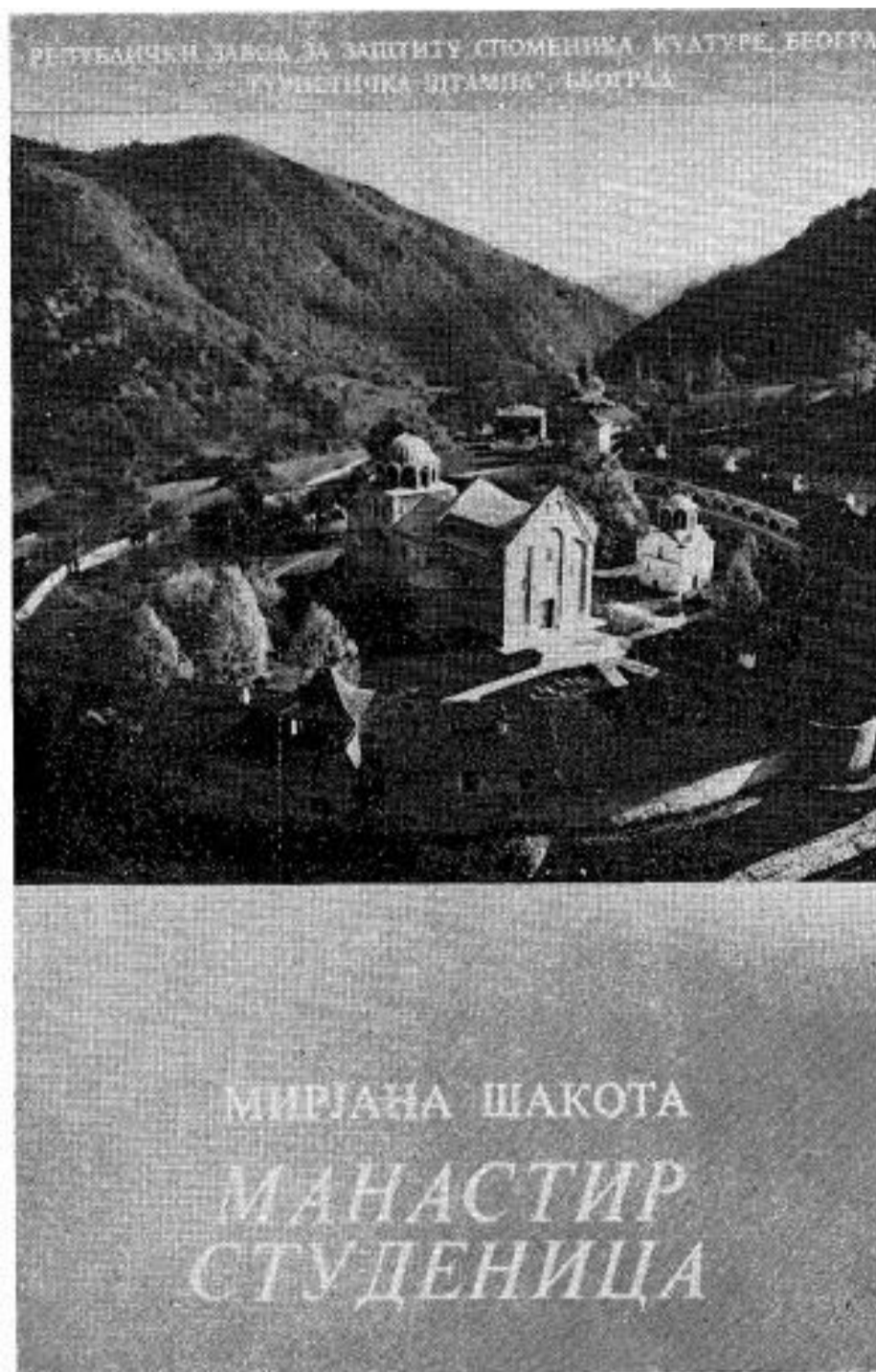
Објављена су два постера у колортехници великог формата са изгледом студеничког манастирског комплекса снимљеног из авиона. Један је објавио Туристички савез Србије, а други „Дечје новине“ из Горњег Милановца.

Недостатак одговарајућих колорразгледница у значајној мери је надокнађен издавањем веће серије коју су објавили Музеј српске православне цркве и „Дечје новине“. Није, међутим, остварен неопходан квалитет ових издања, па су предузете мере за штампање квалитетнијих разгледница, репродукција и других информативно-ликовних материјала.

Најзапаженије место у савременом информисању и пропаганди манастира Студенице несумњиво је заузела серија колорслајдова посвећена студеничким фрескама. Ову серију, издату у три комплета (48, 24 и 12 комада), припремио је и објавио Туристички савез Србије у сарадњи са Републичким заводом за заштиту споменика културе и другим организацијама. Милан Поповић, филмски режисер, аутор је и аранжер ове серије слајдова из Студенице, која представља само сегмент великог пројекта који обухвата фреске још 12 српских манастира.

„Дечје новине“ из Горњег Милановца и Културно-пропагандни центар „Сутјеска“ из Краљева уложили су велики труд да мотиве из Студенице транспонују у промишљене и укусно уобличене сувенире. Захваљујући томе, посетиоци су могли у Студеници и на другим пунктовима да купе, у релативно широком избору, разноврсне и коректно дизајниране употребне предмете са мотивима из Студенице, украсне и друге творевине у виду сувенира (значке, медаљони, привесци, накит, и др.). Значајан удео у продукцији ове врсте пропаганднокултурног материјала дале су и друге организације, а посебно Туристички савез Србије и Златара Мајданпек. С разлогом истичемо допринос Златаре Мајданпек, која је, у складу с ранијим искуством, припремила серију у сребру израђених копија прстења и другог накита из манастирске ризнице, што је по популарној цени, са атестом, продавано у манастиру. Посебну похвалу и признање заслужује ова организација зато што је, у сарадњи са Републичким заводом, излила у позлаћеном сребру 12. уникатних копија прстена Стефана Првовенчаног и поклонила их Српској православној цркви поводом осам векова Студенице.

Највеће заслуге као појединац у креирању разних знамења и белега поводом 800годишњице манастира Студенице свакако има Небојша Митрић, наш истакнути ликовни уметник. Он је с највећим пијететом и оданошћу према студеничкој лаври уобличио на најбољи могући начин све што је у ликовном погледу представљало суштину јубилеја радећи амблем, медаљон, орден св. Саве, златник, сребрник и др.

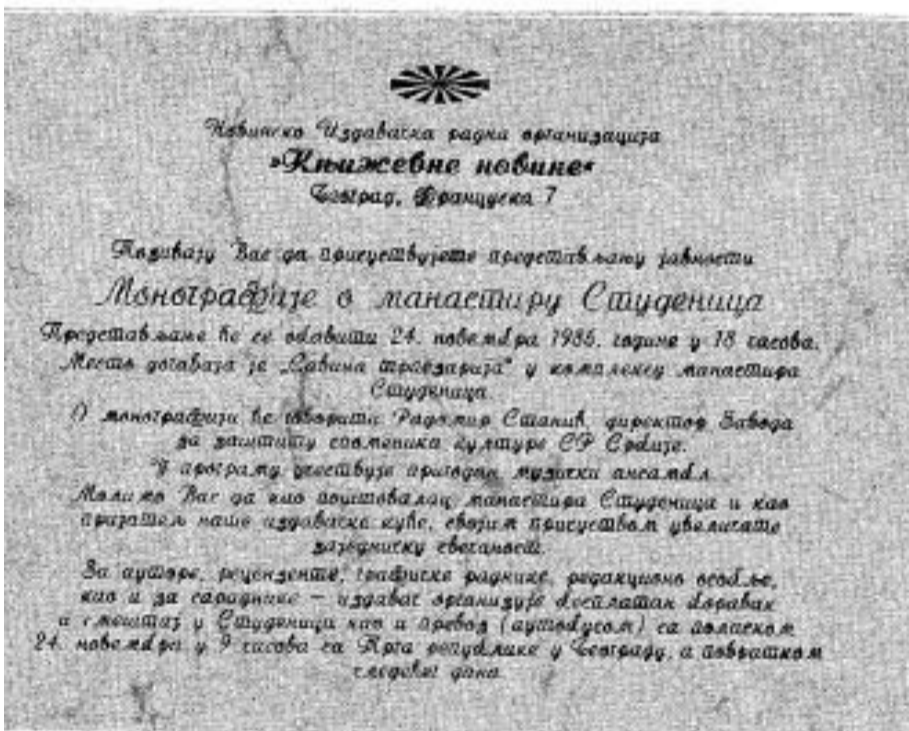
Сл. 7. Научно-популарна монографија „Манастир Студеница“ од М. Шакоте (издање на српскохрватском језику)

Fig. 7. «Le monastère de Studenica», ouvrage de vulgarisation dû à la plume de Mirjana Sakota

У овом уметнику Студеница је добила мајстора каквог заслужују њен углед и традиција.

Схватајући чињеницу да је филм као медијум један од најмоћнијих чинилаца у пропаганди и популаризацији студеничких културно-историјских и уметничких вредности, и да је као средство информисања сликом најприкладнији за приказивање старих облика, Одбор је Програмом предвидео снимање документарних филмова о Студеници с циљем да се приказују у биоскопској мрежи и на телевизији. Планирано је да се ови филмови пренесу на видеотраку, а синхронизовани на стране језике да се приказују у културно-информативним центрима у европским градовима. Остварујући овај

Сл. 8. Проспект манастира Студенице

Сл. 9. Позивница за промоцију монографије „Манастир Студеница“, одржану у Студеници 24. новембра 1986. године

Fig. 8. Un dépliant consacré au monastère de Studenica

Fig. 9. Une carte d'invitation à la présentation de la monographie «Le monastère de Studenica», qui a eu lieu le 24 novembre 1986 à Studenica

План, снимљена су три документарна филма. Под називом *Осам векова Студенице* направљен је десетоминутни филм у продукцији Туристичког савеза Србије. Сценарио је написао Милан Поповић, који је и режирао филм. Посебан филм је снимљен о Богородичиној цркви, за који је сценарио написао др Сретен Петковић, а режирао га је Милан Поповић. Исто тако, направљен је документарни филм о Краљевој цркви. Сценарио је написала др Гордана Бабић-Ђорђевић, а режирао га је Милан Поповић. Оба ова филма трају око 15 минута. Снимљени су на кодаковој колортраци од 35 mm. Средства за снимање филмова обезбедила је Републичка заједница културе. У току је синхронизација на стране језике и пренос на видеотраку. Филм *Осам векова Студенице* је већ синхронизован на четири страна језика (енглески, немачки, француски и италијански) и приказан на многим конференцијама за штампу, туристичким сајмовима, у радним и свечаним приликама.

Запажен прилог пропаганди Студенице на својеврстан начин пружила је „Југомарка“, специјализована радна организација ПТТ Југославије. Она је још у марту месецу издала поштанску марку с мотивом Студенице (Богородичина црква), затим пригодан филателистички коверат и тзв. „максимум карту“ с репродукцијом слике *Студеница Ђорђа Крстића*. У време одржавања велике народне светковине у Студеници, 18. маја, посебан поштански жиг са текстом „Осам векова Студенице“ утискиван је у поштама Србије на писма и дописнице.

4. Изложбе, предавања, промоције

У оквиру планираних културноуметничких манифестација посвећених студеничкој годишњици, у Програму су запажено место заузеле разноврсним видовима презентације прикажу студеничке уметничке старине, с једне, и савремене уметничке и друге творевине надахнуте Студеницом, с друге стране. С обзиром да за изложбе научног и студијског карактера и за њихову припрему треба више времена и средстава, Програмом је предвиђено да се оне одрже у 1987. години, а да се у 1986. години приреде оне за које постоје реалне могућности. До сада су организоване следеће изложбе:

— У Врњачкој Бањи, у оквиру познате културноуметничке манифестације „Врњачко културно лето“, приређене су две изложбе: „Изложба фотографија студеничке архитектуре и фресака“ и „Изложба копија студеничких фресака (деталји)“. Прва, изложба фотографија, чији је аутор познати мајстор Александар Ђорђевић из Врњачке Бање, приређена је уз финансијску помоћ „Дечјих новина“, а другу је организовао Народни музеј из Краљева.

—У Студеници, у припрати краља Радослава, у оквиру одржавања симпозијума „Студеница и византијска уметност око 1200. године“, Историјски музеј Србије приредио је веома успелу „Изложбу цртежа Студенице и споменика из њене околине“. На њој су били заступљени цртежи из документације коју су Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић, пионери и утемељивачи српске историје уметности као научне дисциплине, прикупили пре више од сто година у оквиру познате акције снимања споменика „српске древности“ коју је организовало Српско учено друштво.

—У организацији Матице иселјеника Србије и Народног музеја из Краљева у аустралијском граду Перту приређена је изложба копија студеничких фресака.

—У Њу Делхију, у организацији Савеза архитеката Југославије, Савацентра и Републичког завода за заштиту споменика културе, приређена је изложба колорфотографија и цртежа манастира Студенице.

—У Београду, у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, приређена је изложба књига посвећених Студеници и српским споменицима средњег века. Одржано је и предавање поводом 800-годишњице манастира и при-казан филм *Осам векова Студенице*.

—У Шапцу, у просторијама Народне библиотеке, одржана је свечаност поводом студеничког јубилеја с пригодним предавањем и приказивањем филма *Осам векова Студенице*.

—У Студеници, у трпезарији Светог Саве, приређена је изложба слика Милића Станковића, чија је већина експоната инспирисана нашом културном баштином, а Коста Брадић, у истим просторијама, приказао је већи број портрета српских владарасветитеља, рађених у иконописном стилу, које је поклонио управи манастира.

Током лета 1986. године у Студеници је радила студеничка ликовна колонија, у којој је учествовао већи број истакнутих сликара и вајара. Организоваће се изложба њихових радова и радова уметника који су претходних година учествовали у колонији.

Услед тешкоћа насталих током израде копија фресака у Студеници, планирана изложба „Копије студеничких фресака“, коју је требало да приреди Народни музеј, односно Галерија фресака у Београду у октобру 1986. године, одложена је за лето 1987. године. Ово одлагање, настало из објективних разлога, неће битно пореметити остваривање Програма обележавања јубилеја, пошто је један његов део иначе предвиђен да се реализује идуће и наредних година.

Најзначајнија изложба поводом студеничке годишњице је „Уметничко благо Студенице“, која ће се приредити у децембру 1987. године у Београду, у Галерији САНУ, у организацији Српске академије наука и уметности и Републичког завода за заштиту споменика културе.

Утврђена је концепција изложбе, израђен њен синопсис, а припреме за њену организацију интензивно се одвијају. С обзиром да је у питању сложен научни пројект у оквиру кога се планира штампање исцрпног и обимног каталога, биће неопходно да се обезбеде накнадна средства.

Уписом манастира Студенице у Листу светске културне и природне баштине УНЕСКО-а значајно се проширило интересовање светске културне и научне јавности за овај споменик. Томе је свакако допринело све што се до сада урадило на обележавању јубилеја. У складу с таквом радозналешћу и интересом јавила се оправдана идеја да се у 1987. години приреди изложба о Студеници у Паризу, у некој од угледних културних институција, као што су палата „Жорж Помпиду“, „Бобур“ и др. Оваква, несумњиво значајна и корисна, изложба, на којој треба да буду предочене све релевантне вредности Студенице, није, на жалост, предвиђена Програмом обележавања 800-годишњице Студенице, али све треба учинити да се ова замисао оствари. Срећна је околност што се већ приређује изложба „Уметничко благо Студенице“ у Београду, што треба искористити како се не би дуплирали послови.

Истакнуто место у популарисању и ширењу праве и квалификоване стручнонаучне мисли о Студеници и њеном значају имала су многобројна предавања која су одржана на трибинама културноинформативних, образовних, научних и других институција у Београду и градовима Србије. На часовима историје у осмогодишњим и средњим школама широм Србије држана су предавања поводом студеничког јубилеја. Многе школе организовале су ђачке екскурзије до Студенице, а 1987. година протећи ће такође у знаку школских и других екскурзија, на којима ће се држати посебна предавања. С посебним задовољством ваља истаћи пример Коларчевог народног универзитета у Београду, који је организовао веома успео циклус предавања о Студеници. Предавања су, у препуној сали, одржали академици, професори универзитета и угледни конзерватори.

Обиље издавачких подухвата које је обележило и које ће тек обележити осам векова Студенице и појава књига, студија, монографија и других публикација о Студеници захтевали су да се организују промоције ради њиховог представљања јавности. Ове скромне културне светковине, којима су присуствовали аутори, издавачи, новинари, критичари и многи заинтересовани посетиоци, биле су прилике на којима се надахнуто говорило о оствареним издавачким пројектима и њиховом културно-научном и друштвеном значају. У Студеници су одржане четири овакве промоције, које су пропраћене пригодним културноуметничким програмом. Дана 18. маја 1986. одржана је промоција споменице *Осам векова Студенице*, на којој је говорио др Душан Кашић, а присут-

вовао је изузетно велик број посетилаца. У оквиру одржавања Међународног симпозијума „Студеница и византијска уметност око 1200. године“ приређена је веома успела промоција монографије *Студеница* у издању „Југословенске ревије“, о којој су говорили академици Војислав Ј. Бурић и Дејан Медаковић. На дан одржавања стручног саветовања „Манастири у туризму Србије“ представљене су серије колорслајдова посвећене фрескама српских средњовековних манастира (Студеница, Сопоћани, Турђеви ступови, Петрова црква, Пећка патријаршија, Грачаница, Дечани, Манасија, Раваница и др.). Том приликом говорили су Петар Антонијевић, председник Туристичког савеза Србије, и Радомир Станић, директор Републичког завода за заштиту споменика културе. Најзад, 24. новембра 1986. одржана је промоција монографије *Манастир Студеница*, коју су објавиле „Књижевне новине“ из Београда. О монографији је говорио Радомир Станић. У Загребу, у оквиру братског сусрета Београда и Загреба, одржана је свечаност на којој је представљена монографија *Студеница*, у издању „Југословенске ревије“, на којој су говорили Рајко Бобот, директор „Југословенске ревије“, и историчари уметности из Загреба. Планирано је да се одрже промоције објављених књига у Београду, као и оних које треба да изиђу из штампе.

5. Народне светковине и духовне академије

Српска православна црква, у непосредној сарадњи са друштвеном заједницом, утврдила је свој Програм прославе, чије су акције и манифестације биле у корелацији с Програмом обележавања 800 година Студенице који је усвојио Одбор за прославу СР Србије. Програм Цркве, који су углавном обележавале народне светковине, духовне академије с притодним приредбама, литургије са проповедима и архијерејске седнице, реализован је од 27. јануара до 7. октобра 1986 (од Савиндана до Св. Симеона — Стефана Првовенчаног). Најзначајнија свечаност одржана је у Студенци 18. маја. То је, у ствари, главна свечаност, која је организована у сарадњи Цркве и друштвене заједнице. Одбор за прославу, односно његов Секретаријат, уложио је много труда у припреме за ову свечаност, водећи рачуна да све функционише како треба. Труд се, очигледно, исплатио, јер је ова монументална народна светковина, у којој је учествовало преко 100.000 људи из свих крајева наше земље и иностранства, протекла како се само пожелети може. Она је показала све традиционалне одлике достојанствених народних скупова пред узвишеним светилиштима историје. Захваљујући доброј организацији, беспрекорном функционисању свих служби које су водиле бригу о без-

бедности саобраћаја, комунално-санитарним, противпожарним, услужно-угоститељским, здравственохигијенским, техничким и другим проблемима и потребама, свечаност и дуготрајни програм са архијерејском литургијом и духовном академијом одвијали су се у савршеном реду, достојанствено и примерено великом историјском датуму. Главна прослава 800годишњице постојања и живота манастира Студенице, коју је организовала Црква уз значајну помоћ друштвене заједнице, трајала је практично два дана — 17. и 18. маја. Првог дана у Студеници, у Радослављевој припрати, одржано је свечано отварање Светог архијерејског сабора, на коме су присуствовали готово сви архијереји на челу са Његовом светошћу патријархом српским Германом. У преподневним часовима 18. маја одржане су три архијерејске литургије, које је углавном служила Његова светост патријарх српски Герман са целим архијерејским сабором СПЦ, на импровизованом подијуму у порти манастира, уз учешће хора „Св. Саве“. После литургије одржана је Духовна академија, коју је отворио епископ жички Стефан веома прикладним говором, у којем је поздравио угледне представнике друштвене заједнице и истакао свестрани значај студеничког јубилеја. У пригодном програму академије учествовали су Драгослав Паја Аксентијевић, хор „Св. Саве“, хор сестара манастира Никоља, хор студената Богословског факултета и Љуба Тадић, драмски уметник, који је говорио одломке из *Житија Светог Саве* Теодосија Хиландарца, и представљена је Споменица манастира Студенице, орден св. Саве и Србљак, о чему је говорио др Душан Кашић. Академији су присуствовали: Вукоје Булатовић, потпредседник Председништва СР Србије, Олга Николић, потпредседник Скупштине СР Србије, Ратко Бутулија, потпредседник Извршног већа Скупштине СР Србије, Бранислав Милошевић, председник Републичког комитета за културу, Божидар Манић, председник Одбора за просвету, науку и културу Скупштине СР Србије, Драган Драгојловић, председник Комисије Извршног већа за односе с верским заједницама, Бранислав Миленковић, председник Скупштине општине Краљево, Петар Антонијевић, председник Туристичког савеза Србије, Василије Тапушковић, секретар Републичке заједнице културе, и многи други културни и јавни радници. Потом је одржан свечани ручак коме је присуствовало близу хиљаду званица. За ручком су одржане здравице: у име Цркве, односно Студенице говорио је Г. Јован Младеновић, старшина манастира Студенице, а у име СР Србије Вукоје Булатовић, потпредседник Председништва СР Србије.

Црква је организовала још три народне светковине у Студеници: 28. августа (Велика Госпојина), 2. септембра (Мала Госпојина) и 7. октобра (Св. Симеон — Стефан Првовенчани). Неупоредиво најбројније присуство људи било

Сл. 10. Народна свечаност 18. маја 1986. године у Студеници

Fig. 10. La grande solennité publique du 18 mai 1986 à Studenica

је 21. септембра, кад се у Студеници, одвајкада, одржава народни сабор. Том приликом, према процени, окупило се око 30.000 људи, углавном из околине Студенице и с подручја Србије. Одржана је литургија и проповед владике жичког Стефана. Овај велики народни скуп протекао је у најбољем реду и на достојанствен начин.

Завршну свечаност у обележавању осам векова Студенице Српска православна црква организовала је у манастиру 7. октобра. Том приликом, поред архијерејске литургије, коју је служио Његова светост патријарх српски Герман, одржана је Духовна академија с притодним програмом. На академији је говорио владика жички Стефан, који је изразио захвалност руководству СР Србије, културним и научним установама, што су с највећом пажњом

и свесрдном помоћи допринели да се осам векова Студенице обележи на достојан начин. Поводом великог јубилеја на академији је уручено одликовање — орден св. Саве — који је Српска православна црква доделила манастиру Студеници. Орден је примио Г. Јован Младеновић, игуман студенички. Овој свечаноети су, поред осталих, присуствовали Олга Николић, Драган Драгојловић, Живомир Станковић и др. За свечаним ручком измењене су здравице између игумана студеничког и Драгана Драгојловића.

6. Свечана академија

Како је Програмом утврђено, централна свечаност у обележавању осам векова Студенице коју организује друштвена заједница јесте Све-

Сл. 11. Са централне прославе у Студеници за време одржавања архијерејске литургије 18. маја 1986. године

Fig. 11. La liturgie des évêques, célébrée le 18 mai 1986 à Studenica dans le cadre de la commémoration principale

чана академија коју је имао да приреди Одбор за прославу. Уз консултацију с председником Одбора и другим чиниоцима у Републици, Секретаријат Одбора је организацију академије поверио Коларчевом народном универзитету. Ова искусна и угледна културна установа је на сугестију Секретаријата, односно посебне његове радне групе, утврдила предлог програма академије и предложила да се она одржи у великој сали 29. октобра 1986, с почетком у 20 часова. Секретаријат је на једној од својих седница дефинитивно утврдио програм, поверивши његову реализацију радној групи, која је са управом Коларчевог универзитета до по-

јединости утаничила сва питања око организовања академије.

Коларчев народни универзитет је с примерном прилежношћу приступио организацији. У сарадњи с Протоколом СР Србије и Републичким заводом упућене су укусно одштампане лозивнице за преко хиљаду и стотину личности. Академија је, у присуству око 800 личности, међу којима су били запажени челни партијски и државни руководиоци СР Србије и многобројни најугледнији културни, научни и јавни радници, отворена химном „Хеј, Словени“, коју је отпевао хор АКУД „Бранко Крсмановић“ под диригентском палицом Даринке Матић-Маровић. Потом је Бранислав Иконић, председ-

ник Одбора за прославу, одржао дужи говор, који су, као и академију у целини, непосредно преносили други програм Телевизије Београд и први програм РадиоБеограда. Београдска штампа је говор друга Иконића објавила у ширим изводима.

У уметничком делу програма, поред хора „Бранка Крсмановића", учествовали су Љуба Тадић, који је говорио одломак из *Житија светог Саве* Теодосија Хиландарца, Миша Јанкетић (одломак из Студеничког типика светог Саве), Олга Савић, Светлана Бојковић, Мирјана Вукојичић и Жарко Лаушевић, који су говорили стихове тематски везане за Студеницу и нашу културноисторијску баштину, а чији су аутори Иван В. Лалић, Божидар Ковачевић, Десанка Максимовић, Васко Попа, Дејан Медаковић, Светислав Мандић, Љубомир Симовић и Миодраг Павловић.

Према општој оцени, Свечана академија је била врло успела и у потпуности је испунила свој задатак. Наша јавност је са изразитим интересовањем и задовољством пратила телевизијски и радио пренос. Говор друга Бранислава Иконића имао је веома позитиван одјек у нашој културној и друштвеној јавности.

7. Посебне акције

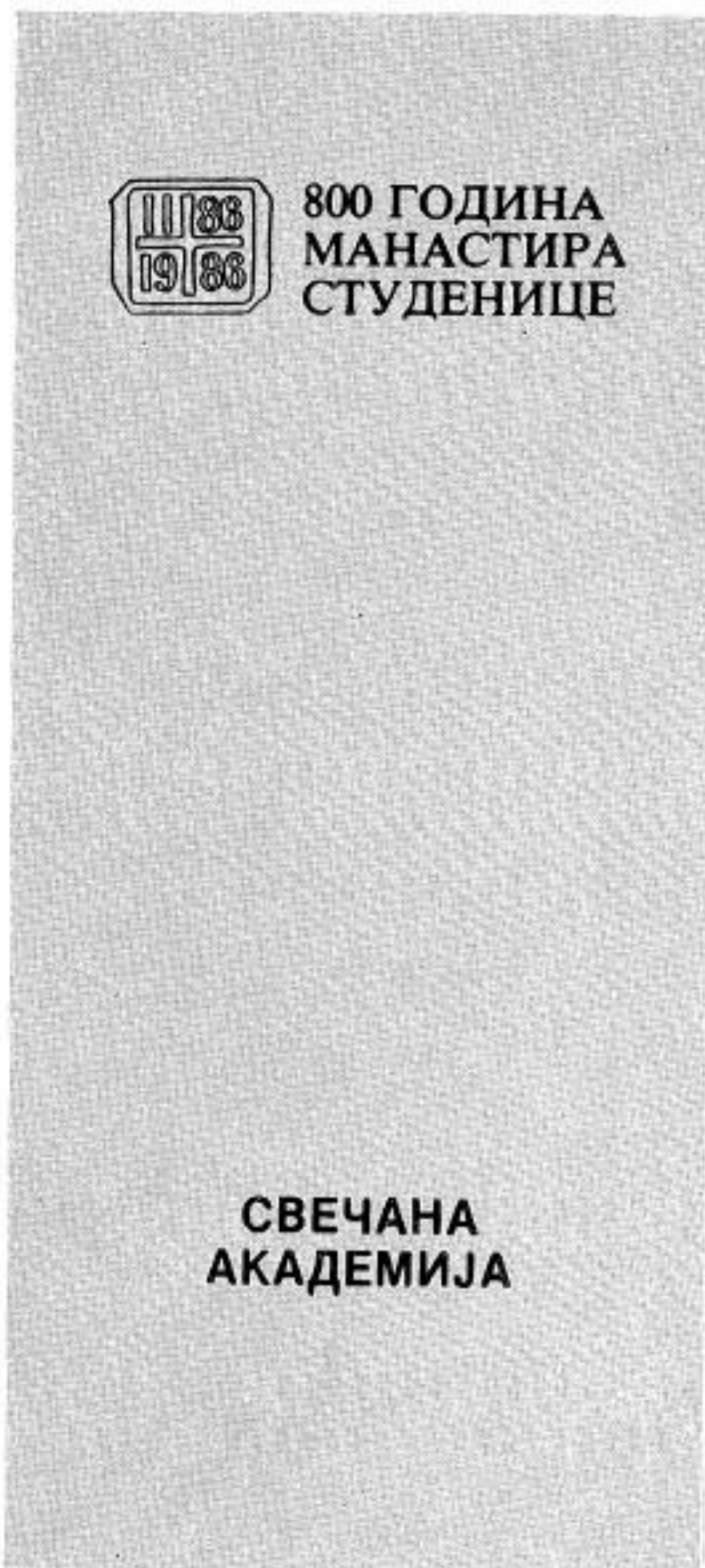
Основни предуслов да се осам векова Студенице обележи на цивилизован начин и у складу са значајем споменика и његовог јубилеја био је реконструкција, модернизација и савремено уређење постојећег пута Ушће—Студеница, у дужини од 11,5 километара. Чак и да није била у питању овако замишљена прослава, тешко стање пута, које је било неприлично у односу на значај Студенице и интересовање многих посетилаца који су с муком излоканим путем долазили до ње, осећала се потреба да се нешто што пре предузме да би се оспособила ова саобраћајница. Прослава је била најдубљи и најсрећнији повод да се без оклевања, енергично и неодложно приступи изради пројекта и потражи за средствима како би се он реализовао. Пројект је веома брзо урађен, али је било великих проблема у вези са обезбеђењем средстава. Одржано је више састанака с циљем да се пронађу могућности да се осигурају средства. Доста дуго је било неизвесно како да се затвори финансијска конструкција. Извођач радова, који је у међувремену ангажован и отпочео радове, није био, у условима у којима је прихватио послове, довољно подстакнут нити на одговарајући начин организован да би се надокнадило изгубљено време. Радови су текли доста споро тако да објективно нису постојале могућности да се пут заврши до 18. маја, како је првобитно планирано. Па ипак, до тог дана, кад је била предвиђена велика народна свечаност, пут је био делимично урађен, а делимично уређен тако да

су многобројни посетиоци до Студенице доспевали без већих невоља. По завршетку мајске свечаности кад је већ било извесно да ће се средства обезбедити, ујурбано су настављени радови, за које се веровало да ће се завршити до 1. септембра, односно до почетка Међународног симпозијума. Иако је ангажован други извођач и средства била обезбеђена, ипак се овај рок није могао остварити. За симпозијум пут је био проходан и највећим делом асфалтиран, али је остала доста велика деоница која је требало да се уради. Рачунало се да ће се радови окончати до 7. октобра, кад су биле планиране завршне црквене свечаности, али се није успело. Ранија закашњења очигледно нису могла да се надокнаде, упркос томе што су у више махова интервенисали и ургирали најодговорнији чиниоци Републике, међу којима и Бранислав Иконић и Олга Николић. Тек у другој половини новембра дефинитивно је завршено око 9 километара пута, док је преостали део, кроз насеље Ушће, у дужини око 2,5 километра, тако рећи нетакнут због тога што није могло доћи до споразума између Месне заједнице у Ушћу и инвеститора.

Имајући у виду све тешкоће које су пратиле припреме за уређење пута, с којима се очигледно веома закаснило, и сам ток радова, скопчан са непредвидљивим невољама, објективним и субјективним слабостима, није се могло ни очекивати да ће пут бити благовремено завршен. Нису много уродила плодом упорна настојања не само Секретаријата Одбора за прославу већ и свих других фактора који су били непосредно заинтересовани да се јубилеј дочека с готовим путем, што би било сасвим нормално.

Премда се пропусти око уређења пута морају оценити као озбиљан и готово неоправдан недостатак, који представља сенку међу свим успешно оствареним програмским и другим замислима око прославе, са сигурношћу се може рећи да проблем пута није битније умањио значај свега другог што се урадило. Наравно, било би сјајно и од непроцењиве користи да је пут био готов пре прославе, или бар пред мајску свечаност, али сви они који су били укључени у послове око прославе и који су непосредно могли изблиза да прате сва збивања око студеничке годишњице сматрају да је ипак остварено оно што се желело: Студеница је, иако са закашњењем, добила одговарајући савремен асфалтни пут првенствено захваљујући прослави и ономе што је у њеном оквиру замишљено и постигнуто, а што је заиста обавезивало на истрајност и окончање овог пројекта. Према томе, не треба жалити што је пропуштено, већ се треба радovati ономе што је од великих подухвата остварено, а пут до Студенице је то у сваком случају.

У складу са тежњама Републичког завода, Програмом је утврђено да се до маја месеца заврше радови на санацији Радослављеве при-

Сл. 12. Позивница за Свечану академију одржану 29. октобра 1986. године на Коларчевом народном универзитету

Fig. 12. Une carte d'invitation au Grand gala qui a eu lieu le 29 octobre à l'Université populaire de Kolarac

прате и успостављању њених првобитних облика, као и да се обаве други радови на уређењу манастирског комплекса, презентацији ризнице и уобличавању приступа манастиру са источне стране са уређењем непосредне околине.

Стручне дилеме и недоумице око реконструкције спољних облика припрате краља Радослава, које су настале услед непостојања изворних архитектонских података и елемената,

знатно су биле успориле планиране радове. Како стручна комисија, сачињена од експерата, није могла да дође до дефинитивног решења за спољни изглед горњих зона припрате, закључено је да се уобличи и изведе привремена заштита објекта, с тим што би после прославе накнадно требало трагати за подацима на основу којих би се дошло до коначног и трајног решења архитектонског изгледа грађевине. Уз велики труд и пожртвовање својих сарадника, Републички завод је успео да благовремено заврши све планиране послове и да у рекордном року изведе све санационоконзерваторске радове, радове на уређењу унутрашњости манастирске целине, изградњи приступног прилаза са источне стране манастира, презентацији, озелењавању и уређењу простора пред источном капијом, уређењу и новој музејској поставци ризнице и да изведе друге интервенције које су битно допринеле култивизацији и оплемењивању Студенице, као сложеног архитектонског споменика. У време прославе споменичка целина Студенице и њена непосредна околина добиле су изглед какав имају велики светски споменици у културно развијеним државама.

Иако, можда, није сасвим уобичајено да се у оваквом извештају истиче мноштво других акција које су претходиле и непосредно пратиле прославу, чинимо то да би се увидело од колике су важности да би студенички јубилеј могао да има адекватна културна обележја, односно да би се показало и доказало да смо достојни баштеници велелепне Студенице. Наша лежерност и немарност испољавана у различитим видовима понашања кад су у питању комуналије, санитариие, хигијена, у односу према човековој средини и другим вредностима, обавезивало је Републички и Општински одбор за прославу да се максимално побрину да се одрекнемо наших ружних навика како не би дошле до израза у месецима годишњице, кад су реке домаћих и страних посетилаца хрлиле пут Студенице. Трбало је најпре кренути од саобраћајница које воде са свих страна према Студеници. Никакве путне ознаке нити информативне табле нису постојале које би путнике обавештавале о Студеници, правцима приступа, километражи, веку настанка и др. На иницијативу Републичког завода, Секретаријата Одбора и Туристичког савеза Србије, а захваљујући средствима Републичке заједнице за путеве, израђене су и постављене путне ознаке и информативне табле с графичком представом Студенице и неопходним подацима на прилазним путевима из свих праваца, на раскрсницама и одређеним растојањима. Пред манастиром су постављени информативни панои са приказом ситуације манастирског комплекса и легендама грађевина у њему.

Секретаријат Одбора и његове радне групе одржали су неколико састанака у Краљеву и

Ушћу, где су у сарадњи с Општинским одбором претресли сва питања која се тичу комуналија, санитарнохигијенских услова у угоститељским и другим објектима, уређења Краљева, Ушћа, Студенице као насеља, путева, улица и свега другог што ће побољшати слику о нашим навикама и понашањима. Није неважно рећи како је уродила плодом оваква акција, чијем је успеху највише допринела другарица Олга Николић, која се у својству заменика председника Одбора за прославу лично потрудила не само да присуствује састанцима и води акцију већ да се брижљиво постара о извршењу договорених задатака. Зато се много штошта није могло препознати у време одржавања студеничких свечаности, јер је све ружно што је било у човековом видокругу уклоњено, тако да готово није било трагова нашег нехата. Свет је долазио у Студеницу с поносом, готово не препознавајући уређене улице, фасаде зграда, коловозе путева, јавне објекте, угоститељске локале, туристичке пунктове, љубазност људи. Месна заједница у Студеници била је узоран домаћин. Ако се наведе податак шта је све урађено да се преко 100.000 људи 18. маја дочека и при том обезбеде услови да се паркира преко 400 аутобуса, неколико хиљада путничких возила, да се осигура исхрана и утољавање жеђи, да се постави најбоље озвучење, обезбеди противпожарна заштита, хигијенскосанитарни блокови, здравствене услуге, ПТТсервиси и све друго, онда се може схватити да је добром координацијом свих чинилаца, коју је вршио Секретаријат Одбора, успешно обављен крупан и сложен задатак с одредницама ширег друштвеног и културног значаја.

8. Удео Српске православне цркве

Досадашње веома позитивне оцене о уделу Српске православне цркве у обележавању 800 година манастира Студенице, изречене у одређеним приликама па и у говору друга Бранислава Иконића на свечаној академији, захтевају потпуније и аргументованије образложење, утолико пре што је Црква у организовању појединих свечаности имала веома истакнуту улогу и што је свој програм доследно и комплетно реализовала. Секретаријату Одбора је било добро познато све што је Црква планирала, а најважније свечаности одржане у Студеници организоване су у знаку непосредне сарадње и међусобне координације. Ако је у почетку и било извесних стрепњи да се нешто не изроди што би било непожељно или што би бацило сенку на јубилеј, врло брзо су отклањане све сумње. Прве црквене свечаности показале су изузетну спремност најодговорнијих црквених кругова да се максимално сарађује са свим друштвеним чиниоцима. Та тежња се у највишем степену испољавала и остваривала то-

ком целе прославе. Све што је Црква приредила у оквиру свог Програма било је организовано коректно, брижљиво и одговорно. На четири свечаности одржане у Студеници — 27. јануара, 28. августа, 21. септембра и 7. октобра — Црква је показала не само организаторске способности, већ изразит смисао за меру и у конципирању програма свечаности, и у његовом извођењу. Ни у чему није било претеривања. Све је било одмерено, промишљено и достојанствено. Председник Одбора за прославу СПЦ епископ жички Г. Стефан својим изузетно коректним и конструктивним ставом давао је тон прослави и веома много допринео да она протекне у складу са значајем Студенице као споменика и са општедруштвеним интересима. Многи контакти које су чланови Секретаријата остварили с њим пре и током прославе увек су пружали гаранцију да ће се реализовати оно што је договорено. Његови јавни иступи и говори, које је у неколико махова одржао, пример су како један црквени великодостојник може деловати сасвим у духу добре сарадње између Цркве и друштвене заједнице. Јединство и корелација која је остварена између ова два чиниоца управо су обезбедили услове да студеничка прослава добије атрибуте културне и друштвене манифестације, у којима су дошле до изражаја позитивне вредности народне традиције и савремене прогресивне тековине нашег друштвеног развоја. За сваку похвалу је труд који је показала монашка заједница манастира Студенице за све време док је трајала прослава. Игуман студенички архимандрит Јован Младеновић, пожртвован и гостопримив старешина малобројног братства, на својим плећима је изнео сав терет дуготрајних сложених и деликатних послова око припрема и одржавања прославе. Његове су првенствено заслуге што се свако ко је дошао у Студеницу осећао као код своје куће. Све културне, научне, уметничке и друге манифестације, а посебно централна мајска свечаност, које су организоване у Студеници обележене су ретким гостопримством и присношћу којима су зрачили игуман и студенички монаси. Свеколики народ студеничког краја доживео је студеничку прославу као највећи празник и као непоновљиву светковину своје властите историје.

9. Удео штампе, телевизије, радија и других средстава информисања

Уобличавајући Програм прославе, Одбор и Секретаријат рачунали су не само на потпуну јавност његове реализације већ и на пуну подршку и помоћ средстава информисања. Очекивања су испуњена и стекло се уверење да су средства јавног информисања пружила огроман удео у обележавању овог јубилеја. Добра сарадња Секретаријата са редакцијама јавних

гласила, конференције за штампу одржане поводом сваке важније манифестације, при чему је имао посебну улогу Републички секретаријат за информације и Туристички савез Србије, допринели су да се јавност правремено и прикладно обавештава о свим значајнијим збивањима. Са више или мање систематичности, сви београдски дневни листови коректно су обавили своју функцију доносећи обавештења, информације, исцрпније извештаје, пригодне написе, критичке приказе, а поједини међу њима опширније фелтоне („Вечерње новости“). Општа је оцена да је већина објављених текстова писана с мером и промишљено, без икаквих натруха националног романтизма и патетике. Овоме су свакако допринели поуздани извори информација из којих су црпили праве податке и одмерена обавештења. Готово сви недељни листови објавили су бар по један дужи пригодни текст о јубилеју са добрим илустрацијама. Нису се могла запазити било каква застрањивања у овим написима. Понеки нетачан податак или прегрејана интерпретација појединих секвенци из прошлости Студенице нису битно умањивали значај и корист свих прилога. Треба истаћи да су поједини књижевни часописи и ревије обележили студеничку годишњицу доносећи надахнуте и коректне текстове, при чему нису изостали поетски и прозни прилози инспирисани Студеницом. Најзад, извесна стручна гласила посветила су Студеници и њеном јубилеју посебну пажњу („Свеске“, „Гласник ДКС“), а неки књижевни часописи објавили су читав блок посвећен овом споменику („Повеља“, „Рашка“). Мада се не располаже патпуним подацима, већи број страних листова и телевизија који имају дописнике у Београду, а и неки други, објавили су занимљиве написе и прилоге о студеничкој прослави. Локални лист „Ибарске новине“ из Краљева и РадиоКраљево истицали су се брижљивим и перманентним обавештавањима својих читалаца и слушалаца о токовима обележавања студеничког јубилеја. Нису пропустили прилику да понешто забележе и други локални листови, али се могло уочити да су то на различите начине чинили дневни и други листови у другим републичким центрима.

Средства информисања Српске православне цркве студеничкој прослави посветила су значајну пажњу. Објављени написи и исцрпни извештаји о народним свечаностима и духовним академијама у Студеници и други прилози коректно и објективно су обавештавали јавност.

Ако би се процењивало ко је од средстава информисања пружио највећи допринос обележавању 800 година Студенице, може се са доста сигурности рећи да су то, поред дневне београдске штампе, свакако телевизија и радио. Не само што су други програм Телевизије Београд и први програм РадиоБеограда директним преносом свечане академије дали највећи удео у обавештавању јавности о овом зна-

чајном културном и друштвеном догађају већ су ове две куће укупним ангажовањем, планским и организованим приступом перманентно информисале јавност о реализацији Програма обележавања студеничког јубилеја, објављивањем краћих репортажа, извештаја и других информативних прилога. Посебно су биле запажене две емисије Телевизије Београд: једна у три дела о манастиру Студеници, на првом програму, за коју су сценарио написали др Гордана Бабић Ђорђевић и Стеван Станић (уредник Петар Савковић), и друга, двочасовна, посвећена студеничком јубилеју емитована на другом програму, за коју су сценарио написали др Сима Ђирковић и Аника Сковран (режисер Ратко Илић). Обе ове емисије, дуго и значајки рађене, представљају пример колико телевизија као моћан медиј може да допринесе ширењу неопходних знања о једном великом националном и светском споменику и колико је наша јавност истински заинтересована за инвентивне визуелне презентације наше културне баштине.

Посебан осврт заслуживали би доприноси обележавању осам векова Студенице које су дале поједине културне и уметничке институције, културноуметничка друштва и друге професионалне и аматерске организације. Они су у свој програм активности уврстили поједине секвенце које су на одређен начин сећале на студеничку епоху. Кад је реч о појединим сценскоуметничким ансамблима, они су у свом репертоару имали дела из српске средњовековне баштине драматизована у позоришне представе. Типичан пример је „Театар поезије“ на РУ „Буро Салај“ у Београду, који је припремио представу *Живот господина Симеона* Саве Немањића и више пута је с успехом приказао у Београду и градовима Србије. Занимљив је напор омладинског културноуметничког друштва „Иво Лола Рибар“, који је са својим ансамблом припремио, поводом 800 година Студенице, представу под називом *Фреска viva*, за коју се може рећи да је била веома успела, а приказује живот и обичаје средњовековног Балкана. Инспирисана нашим фрескама, у режији Арсе Јовановића, она је више пута била на репертоару Југословенског драмског позоришта. Хор „Мадригалиста“, хор ОКУД „Иво Лола Рибар“ и други ансамбли одржали су више концерата средњовековне духовне музике у част студеничке годишњице. Треба посебно указати на изванредан успех драмског уметника Љубе Тадића с монодрамом *Житије Светог Саве* Теодосија Хиландарца, посебно припремљеном поводом осам векова Немањине задужбине. Она је приказана више пута у земљи и иностранству, као и на телевизији. Известан број ликовних уметника приредио је изложбе надахнуте Студеницом, а примењени уметник Горан Живковић урадио је читав низ изванредно дизајнираних сувенира с мотивима из

Студенице, који су се могли набавити у манастиру.

*
*   *

Има много разлога који упућују на потребу да се обележавање 800 година манастира Студенице подробније анализира с култолошкосоциолошког становишта. На ово просто обавезују остварени резултати у оживотворавању програма, а посебно неочекивани позитивни одједи који су се могли запазити у свим друштвеним слојевима и срединама. Било је право задовољство, а понекад и пријатно изненађење бити сведок многих појава и збивања у обичном народу, који је можда с највише радости и дивљења походио Студеницу да је доживи и осети не као богомољу, већ као наше највеће културно светилиште и као сведочанство славне прошлости. У данима прославе, народ је преко Студенице препознавао себе и своју историју, оживљавајући сећање на задужбине и јунаке о којима је читао или слушао у епској народној поезији. Све те асоцијације повезивао је са нашом социјалистичкосамоуправном стварношћу схвативши колико је нашој друштвеној заједници стало да се очувају старе вредности и повежу са савременим животом.

С друге стране, начин на који је организована прослава и у највећој мери остварен Програм обележавања јубилеја, атмосфера и ниво на коме су кључне манифестације изведене, говоре да можемо бити задовољни тиме како смо се организовали и како смо успели да пружимо доказе и нашој и иностраној јавности да смо достојни баштинници Студенице. Искуство постигнуто током јубиларне студеничке годишњице треба да буде ослонац и подстицај за следеће културне јубилеје, које ће дочекати наше генерације.

У тренутку када су се стишавале активности у обележавању студеничког јубилеја и када се приступало рекапитулацији онога што је остварено и припремама за наставак реализације оног дела Програма предвиђеног у 1987. години, из Париза је стигла очекивана и пријатна вест о томе да је Студеница уписана у Листу светске културне и природне баштине. Ову одлуку је на свом заседању у Паризу од 24—29. новембра 1986. г. донео Комитет за културно наслеђе UNESCOа. Према оцени овог комитета Студеница је са још три споменичке целине (Тријер, Толедо и Хатуса) испунила највећи број критеријума и тако супериорно нашла место у светској културној баштини. За свој осмовековни јубилеј Студеница није ништа лепше ни значајније могла да добије. Поставши светско културно наслеђе, овај наш велелепни споменик стиче заслужени статус с обзиром на своје универзалне вредности. О заштити Студенице морамо се убудуће одговорније и организованије

бринути, што налаже и међународна Конвенција о заштити светске културне и природне баштине чији је један од потписника и наша земља.

ОДБОР ЗА ПРОСЛАВУ 800-ГОДИНА МАНАСТИРА СТУДЕНИЦА САЧИЊАВАЈУ:

Председник:

Бранислав Иконић, председник Извршног већа Скупштине СР Србије,

Секретар:

Радомир Станић, директор Републичког завода за заштиту споменика културе,

Чланови:

Антонијевић Петар, председник Туристичког савеза Србије, *Бацковић Милан*, Републичка конференција ССРН Србије, *Бакочевић Александар*, директор НО „Политика“, *Богдановић Богдан*, председник Скупштине Града Београда, *Богдановић Димитрије*, члан САНУ, *Бошковић Ђурђе*, проф. Архитектонског факултета у Београду, *Булатовић Вукоје*, потпредседник Извршног већа Скупштине СР Србије, *Булатовић Миодраг*, председник Председништва Удружења књижевника Србије, *Величковић Видојко*, секретар Републичке заједнице науке, *Вицо Радомир*, генерални директор Радио-телевизије Београд, *Влаховић Петар*, проф. Филозофског факултета у Београду, *Вујиновић Ратко*, председник Републичког друштвеног савета за просторно уређење и заштиту човекове средине, *Маџаревић Петко*, секретар Регионалне заједнице науке Краљева, *Гарашанин Милутин*, академик, *Глид Нандор*, ректор Универзитета уметности у Београду, *Дајић Мирјана*, директор Архива Србије, *Деретић Јован*, проф. Филолошког факултета у Београду, *Дероко Александар*, академик, *Драгојловић Драган*, секретар Републичке заједнице културе, *Ђокић Александар*, председник Међуопштинске регионалне заједнице Краљево, *Ђорђевић Слободан*, директор Завода за заштиту споменика културе у Краљеву, *Ђурић Ј. Војислав*, академик, *Ђурић Војислав*, академик, *Исаковић Антонје*, потпредседник САНУ, *Јефтовић Јефта*, директор Народног музеја у Београду, *Јованић Ђвозден*, директор Етнографског музеја, *Јовановић Борислав*, директор Археолошког института, *Калић Јованка*, проф. Филозофског факултета у Београду, *Каназир Душан*, председник САНУ, *Кораћ Војислав*, дописни члан САНУ, *Лађевић Гојко*, директор Историјског музеја Србије, *Лукић Радомир*, академик, *Мандић Светислав*, књижевник, *Манић Божидар*, председник Републичког комитета за културу, *Маринковић Радмила*, проф. Филолошког факултета у Београду, *Марић Љубица*, академик, *Маричић Бранко*, председник СО Краљева, *Марковић Радивоје*, директор Републичког завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу, *Марковић Ж. Слободан*, проф. Филолошког факултета у Београду, *Милић Даница*, директор Историјског института САНУ, *Милорадовић Мирко*, директор ИРО „Просвета“, *Милутиновић Милан*, директор Народне библиотеке СР Србије, *Михајловић Димитрије*, ректор Универзитета у Нишу, *Мићовић Војислав*, председник Републичког комитета за информације, *Мушовић Ејуп*, директор Завичајног музеја у Новом Пазару, *Ненадовић Слободан*, проф. Архитектонског факултета у Београду, *Нешиковић Јован*, проф. Архитектонског

факултета у Београду, *Николић Олга*, члан Председништва СР Србије, *Павловић Миодраг*, дописни члан САНУ, *Петковић Витомир*, члан Председништва РК ССРН Србије, *Петровић Миломир*, председник Републичког комитета за образовање и физичку културу, *Петровић Мирослав*, директор НИРО „Дечје новине“ Горњи Милановац, *Пјанић Зоран*, ректор Универзитета у Београду, *Попа Васко*, академик, *Протић Бранко*, проректор Универзитета уметности, *Радишић Ђорђе*, председник Секције РК ССРН Србије за културу, *Самарџић Радован*, академик, *Секулић Јован*, председник Скупштине Заједнице завода за заштиту споменика културе Србије, *Смиљанић Михаило*, председник Удружења православних свештеника СР Србије, *Стамболић Милош*, директор ИП „Нолит“, *Станковић*

Живомир, председник Комисије Извршног већа за односе са верским заједницама, *Стефановић Димитрије*, дописни члан САНУ, *Стојановић Драгољуб*, ректор Универзитета у Крагујевцу, *Суботић Гојко*, научни саветник Византолошког института у Београду, *Тешић Драгутин*, члан Председништва СР Србије, *Томашевић Небојша*, публициста Београд, *Тошовић Ристо*, председник Српске књижевне задруге, *Трифуновић Ђорђе*, проф. Филозофског факултета у Београду, *Ћелић Стојан*, дописни члан САНУ, *Ћирковић Сима*, академик, *Ћировић Драган*, члан Извршног већа Скупштине СР Србије, *Ферјанчић Божидар*, директор Византолошког института у Београду, *Цветковић Милутин*, члан Извршног већа Скупштине СР Србије и *Чангаловић Мирослав*, оперски уметник.

Commemoration des huit siècles du monastère de Studenica

RADOMIR STANIĆ

En 1986, dans toute la République Socialiste de Serbie et dans plusieurs régions de la Yougoslavie, jusqu'au-delà de ses frontières, le huitième centenaire de la fondation du monastère de Studenica a fait l'objet de nombreuses manifestations commémoratives. Cette grande fête culturelle et historique a été célébrée sous le signe d'un travail créateur, suivant un programme établi par l'Institut pour la protection des monuments culturels de la République Socialiste de Serbie et adopté par un comité à l'échelon de la République, chargé d'organiser la célébration du huitième centenaire de Studenica. Ce Comité, avec Branislav Ikonić à sa tête, président de l'Assemblée de la République Socialiste de Serbie, était composé de plus de soixantedix scientifiques éminents et personnalités en vue des domaines de la culture et de la politique, déployant leur activité en Serbie.

Le programme de commémoration du huitième centenaire de Studenica envisageait surtout des manifestations et des publications scientifiques, l'impression d'ouvrages d'information et de vulgarisation, des expositions, des films documentaires, des conférences et un grand gala. L'Église orthodoxe serbe a réalisé, à son tour, un programme où l'accent était mis sur les solennités commémoratives à caractère religieux et les liturgies des évêques (les 27 janvier, 18 mai, 21 septembre et 8 octobre), ainsi qu'une grande cérémonie publique qui a eu lieu le 18 mai et à laquelle ont assisté plus de cent mille personnes provenant de toutes les parties de la Yougoslavie et de l'étranger. Tout au long de l'année 1986, la collaboration entre la communauté sociale et l'Église orthodoxe serbe, ainsi que la coordination de leurs actions, ont été remarquables.

Réunions scientifiques et colloques de spécialistes

Un symposium scientifique international ayant pour sujet «Studenica et l'art byzantin vers l'année 1200» et organisé par l'Académie serbe des sciences

et des arts, en collaboration avec l'Institut pour la protection des monuments culturels de Serbie, a eu lieu entre les 8 et 12 septembre 1986 à Belgrade et à Studenica. Y ont participé environ 25 byzantinistes et autres chercheurs, ainsi que près de 50 historiens, historiens de l'art, peintres, restaurateurs et autres bons connaisseurs de la matière. Les participants à cette réunion ont visité Žiča, Dečani, le siège du Patriarcat de Peć, Gradac, Ljubostinja et Kalenić.

La Faculté de Théologie de Belgrade a organisé du 10 au 12 octobre une réunion scientifique internationale centrée sur le sujet suivant: «Studenica dans le passé de l'Église et dans l'histoire du peuple serbe». Au cours de cette réunion, qui a duré deux jours, des exposés et des communications ont été présentés par plus de quinze théologiens, historiens, historiens de l'art et de la littérature, ainsi que par d'autres scientifiques provenant tant du pays que de l'étranger.

Une réunion scientifique ayant pour sujet «Le premier hôpital serbe à Studenica» aura lieu en mai 1987. C'est la Société pour l'histoire de la culture sanitaire en Serbie qui a été chargée d'en effectuer les préparatifs.

Un colloque de spécialistes sur «Les monastères dans le tourisme de la Serbie» a été organisé entre les 16 et 18 octobre 1986 par l'Union touristique de Serbie, en collaboration avec d'autres organisations et institutions. A cette occasion plus de vingt exposés et communications ont été présentés.

Publications scientifiques consacrées à Studenica

Dans l'édition du Saint synode épiscopal de l'Église orthodoxe de Serbie a paru, sous le titre de «Huit siècles de Studenica», un recueil d'ouvrages dûs à plus de trente scientifiques et spécialistes.

Une maison d'édition de Gornji Milanovac, «Dečje novine,» et l'Institut pour la protection des monuments culturels de la République Socialiste de Serbie ont publié un livre du docteur Miodrag Petrović, intitulé «Le typikon de Studenica et l'autonomie de l'Église serbe».

Une monographie de Studenica, rédigée par les docteurs Sima Ćirković, Vojislav Korać et Gordana BabićDjordjević a été publiée par «Jugoslovenska Revija», maison d'édition de Belgrade.

Dans l'édition de «Književne novine» a paru une monographie scientifique intitulée «Le monastère de Studenica»; elle réunit les textes des docteurs Milan Kašanin, Milka ČanakMedić, Jovanka Maksimović, Branislav Todić et celui de Mirjana Šakota.

En 1987 seront publiés les livres suivants: «L'Église du roi à Studenica» du docteur Gordana BabićDjordjević, «Le trésor du monastère de Studenica» de Mirjana Šakota et «La géographie de Studenica» du docteur Milorad Vasović.

Ouvrages de vulgarisation, d'information et de propagande

L'Institut pour la protection des monuments culturels de la République socialiste de Serbie et la «Turistička štampa», maison d'édition de Belgrade ont publié en serbocroate, en français et en anglais, un ouvrage monographique de vulgarisation dû à la plume de Mirjana Šakota. L'Union touristique de Serbie a fait paraître en serbocroate, en anglais et en français un dépliant intitulé «Studenica». Ont été publiés, entre autres, deux posters en couleurs représentant la vue de l'enceinte du monastère de Studenica, un grand nombre de cartes illustrées, et une collection de diapositives en couleurs; ont été confectionnés des souvenirs, des reproductions d'objets d'art et des objets commémoratifs.

Ont été tournés trois documentaires consacrés à Studenica, dont un a été transmis sur une vidéo.

Expositions, conférences et autres manifestations

Plusieurs expositions ont été organisées dont il convient de mentionner surtout les suivantes: «Les copies des fresques de Studenica» et «Les photographies de l'architecture et des fresques de Studenica», à Vrnjačka Banja, ensuite, «Les dessins de Studenica et des monuments de ses environs», dûs à Mihajlo Valtrović et à Dragutin Milutinović, à Studenica. Deux expositions ont eu lieu à l'étranger: à Perth, Australia (copies des fresques) et à New Delhi (photographies en couleurs et dessins).

En 1987, le Musée Nationale de Belgrade organisera une grande exposition des copies de fresques de Studenica, tandis que l'Académie serbe des sciences et des arts inaugurera, en collaboration avec l'Institut pour la protection des monuments culturels de la République Socialiste de Serbie une exposition sous le titre de «Trésor artistique de Studenica». Cette dernière aura lieu à Belgrade et à Paris.

De nombreuses conférences ont été faites sur Studenica, dont les plus remarquables ont été données dans le cadre d'un cycle de conférences organisé par l'Université de Kolarac à Belgrade.

Une présentation solennelle des monographies intitulées «Studenica» et «Le monastère de Studenica» a eu lieu au réfectoire de Saint Sava à Studenica.

Une contribution importante à la commémoration du huitième centenaire de Studenica a été apportée par la Télévision, dont le studio de Belgrade a diffusé plusieurs émissions consacrées à ce monument culturel. Y ont pris part également Radio Belgrade et la presse, — quotidiens, revues et certains périodiques.

Quoique les préparatifs en vue de la célébration du huitième centenaire de Studenica aient commencé avec un retard considérable, il n'en est pas moins vrai que de nombreuses actions et manifestations ont été réalisées avec succès et en temps utile. Seuls les travaux de reconstruction de la route Usće—Studenica se sont déroulés avec des lenteurs, mais ils n'ont pas manqué d'être achevés d'une manière satisfaisante, eux aussi. Il faut surtout mettre en relief les efforts que les spécialistes de l'Institut pour la protection des monuments culturels de la République socialiste de Serbie ont déployés en vue de mener à bonne fin les travaux de conservation et de restauration du monastère et ceux d'aménagement de son enceinte et de ses alentours immédiats.

Le grand gala

La principale solennité commémorant les huit siècles de Studenica, a été organisée par le Comité de célébration à l'échelon de la République de Serbie; elle a eu lieu le 29 octobre 1986 dans la grande salle de l'Université populaire de Kolarac, à Belgrade. Un programme artistique de circonstance a été exécuté par la chorale «Branko Krsmanović», conduite par Darinka MatićMarović, et par les acteurs de Belgrade, Ljuba Tadić, Misa Janketić, Olga Savić, Svetlana Bojković, Mirjana Vukojčić et Žarko Laušević. Le président du Comité de célébration, Branislav Ikonić, a prononcé un discours dont d'amples extraits ont été publiés par la presse. La télévision et Radio Belgrade on transmis en entier le programme de ce grand gala.